

2021–2030 M. PLĖTROS PROGRAMOS

2021–2030 M. PLĖTROS PROGRAMOS VALDYTOJOS, ŠVIETIMO, MOKSLO IR SPORTO MINISTERIJOS, SPORTO PLĖTROS PAGRINDIMAS

PLĖTROS PROGRAMOS PASKIRTIS

Nacionalinio pažangos plano (toliau – NPP) uždavinys, kodas ir pavadinimas

4.4 uždavinys. Siekti gausinti aukščiausius Lietuvos sporto pasiekimus.

1 problema. Sporto sistema neužtikrina aukščiausių sporto pasiekimų.

Sporto plėtros programa apima dvi pagrindines sistemines sporto sritis – fizinio aktyvumo ir aukšto meistriskumo, kurias tolygiai plėtojant galima dėlioti piramidės principu: pagrindą sudarytų vaikų ir suaugusiųjų fizinį aktyvumą skatinančios veiklos, o centrinė ir viršutinė dalis – aukšto meistriskumo sportas, kurį vainikuoja geriausi aukšto meistriskumo sportininkų pasiekimai.

Įgyvendinant Sporto plėtros programą ir užtikrinant tam tikrus fundamentalius pokyčius, siekiama stabilizuoti sporto piramidės pagrindą – didinti fizinį aktyvumą ir gerinti aukšto sportinio meistriskumo pasiekimus, o programa aprėpia tiek sveikų, tiek ir negalią turinčių asmenų sporto problematiką.

Šiuo metu sporto sistema neužtikrina aukščiausių sporto pasiekimų stabilaus didėjimo. Lietuvos sportininkų laimimų medalių skaičius pasaulio, Europos suaugusiųjų čempionatuose ir olimpinėse žaidynėse kasmet mažėja, nors valstybės skiriamos biudžeto lėšos sporto sričiai didėja. 2014 metais skirta 26 505 tūkst. Eur ir iškovota 10 medalių, 2015 metais skirta 28 000 tūkst. Eur ir iškovota 12 medalių, 2016 metais skirta 33 014 tūkst. Eur ir iškovota 18 medalių (pasaulio, Europos čempionatuose, olimpinėse žaidynėse), 2017 metais skirta 33 953 tūkst. Eur ir iškovoti 9 medaliai, 2018 metais skirta 35 622 tūkst. Eur ir iškovota 13 medalių, 2019 metais skirta 42 105 tūkst. Eur ir iškovoti 2 medaliai, 2020 metais – 51 190 Eur ir iškovoti 6 medaliai¹.

Sporto finansavimo didėjimas neturėjo didelės įtakos medalių ar rengiamų aukšto meistriskumo sportininkų skaičiui didėti, todėl, siekiant užtikrinti sporto pasiekimų ir dalyvių skaičių augimą, reikia identifikuoti pagrindines problemų priežastis ir jas išspręsti.

Sprendžiamos problemos priežastys:

1. Sportininkų rengimo ir išlaikymo sporte sistema neužtikrina sportininkų, galinčių atstovauti aukšto meistriskumo sporto varžybose, skaičiaus didėjimo ir aukšto meistriskumo sporto programos proveržio siekiant rezultatų.

1.1. Nerezultatyvios ir nekoordinuotos aukšto meistriskumo sporto finansinės priemonės.

Nuo 2018 metų vykdoma Lietuvos sporto reforma. Ją įgyvendinant atsisakyta centralizuoto individualių sporto šakų sportininkų rengimo olimpinėms žaidynėms Lietuvos sporto centre ir sudarytos vienodos pasirengimo sąlygos visoms sporto šakoms, lyderystę pavedant nacionalinių sporto šakų federacijoms. Lėšos sportininkams pasirengti yra skiriamos nacionalinių sporto federacijų parengtoms aukšto meistriskumo sporto programoms įgyvendinti, o finansavimo kriterijai įtvirtinti Lietuvos Respublikos sporto įstatyme. Įgyvendinamas aukšto meistriskumo programų finansavimo modelis vis dar leidžia

nepasiekus numatytų tikslų vėl gauti finansavimą tokiai pat programai, nėra programos vykdymo, valdymo, kontrolės proceso, trūksta įvairių sričių (mokslo, medicinos, tyrimų) ir kompetencijų (vadybos, finansinio, teisinio išprusimo, sporto ir treniruočių metodologijos) pagalbos. Esamą situaciją apsunkina sporto srities stebėsenos nebuvimas. Finansuojamoms aukšto meistriškumo programos kasmet skiriama apie 6–7 mln. eurų (2018 m. – 6,3 mln. Eur, 2019 m. – 6,8 mln. Eur, 2020 m. – 7,03 mln. Eur), dotuojant 55–65 sporto šakų federacijas, kurių finansavimas dalijamas nuo minimalių 3 000 iki maždaug 700 000 eurų. Per šešerius metus (2015–2020 m.) finansavimas sportui padidėjo 1,8 karto ir 2020 m. siekė daugiau negu 51 mln. eurų. Minimalaus finansavimo kartelė nacionalinėms sporto šakų federacijoms nėra keliami, 2021 metais didinant finansavimą federacijoms. 2021 metais iki 5 000 eurų skiriama 3 nacionalinių sporto šakų federacijoms, iki 10 000 – iš viso 6 federacijoms, iki 20 000 – iš viso 13 federacijų, iš viso finansuojama 61 sveikųjų sporto federacija².

Siekiant išlaikyti ir parengti Lietuvoje vieną aukšto meistriškumo sportininką, sudarant finansines sąlygas kompensuoti maitinimo, apgyvendinimo, transporto išlaidas mokomųjų treniruočių metu bei suteikiant minimalų medicininį aptarnavimą (neskaičiuojant trenerio, vadybininko, mediko ar mokslininko atlyginimų, inventoriaus ar dalyvavimo varžybose kaštų), reikalinga pasirengimo suma vidutiniškai sudaro apie 18 000–20 000 eurų per metus, o esant būtinybei rengtis užsienyje – dvigubėja. Sportininkų, turinčių negalią finansiniai poreikiai dar trečdaliu didesni nei sveikųjų. Dalis federacijų, negaunančių minimaliai reikalingos dotacijos, negali užtikrinti aukšto meistriškumo sportininkų pasirengimo ir lėšas nukreipia sporto šakos plėtrai, vaikams, jauniams pritraukti ir išlaikyti sporte. Finansuojant nacionalines sporto šakų federacijas ir negalią turinčių asmenų sporto judėjimams Lietuvoje vadovaujančias nevyriausybinės organizacijas, atsiskaitymas nėra susietas su nustatytais tikslais ir rezultatais³. Analizuojant vystančius pokyčius, stebėseną nesudaro sąlygų operatyviai priimti pagrįstus sprendimus aukšto meistriškumo sporto finansavimo sistemai tobulinti, atsižvelgiant į nacionalinių sporto šakų federacijų rezultatų laimėjimus ar nuopolius. Nepakankamai vertinant pasiektus veiklos rezultatus, nėra skatinamas federacijų atsakingumas ir skaidrumas.

Fizinio aktyvumo skatinimo veikla yra aukšto meistriškumo piramidės pagrindas ir yra būtina sąlyga, tačiau takoskyros sporto piramidėje nėra, finansavimo kryptys ir šaltiniai susimaišę, nėra aišku, kada dar yra plėtojamas fizinis aktyvumas, o kur prasideda aukšto meistriškumo sportas, teisinis sporto srities finansavimo reglamentavimas yra persikėlęs į pernelyg aukštą vyriausybinių lygį ir negali būti greitai adaptuojamas besikeičiančioms problemoms, poreikiams ar pokyčiams įgyvendinti.

1.2. Nėra sukurto sporto organizacijų sporto kokybės stebėsenos, atsiskaitymo už pasiektus rezultatus ir jų skatinimo mechanizmo.

Neturint detalių duomenų apie aukšto meistriškumo sportininkus, trenerius, specialistus, sporto stebėsenos sistema neatspindės visumos, nebus sudarytos sąlygos stebėti vykdomų priemonių poveikio.

Neįdiegus sporto registro ar nuolat tikrinamų sporto stebėsenos rodiklių, sporto šakų finansavimo kriterijai sietini su pagrindžiamais duomenimis – sporto laimėjimais. Sporto šakos populiarumas, masiškumas abejotinai pamatuojamas be sporto registro, todėl šiuo metu yra sudėtinga įvertinti sporto šakos svarbą ir strategiškumą.

Be kokybiškos stebėsenos nevyksta kryptingos konsultacijos ar metodinės pagalbos teikimas federacijoms, diegiant gero valdymo principus, nėra įsteigtas kompetencijų centras, galintis teikti metodinę pagalbą sporto organizacijoms atsižvelgiant į išskylančius poreikius. Nacionalinės sporto šakų federacijos daugiausia kliaujasi savo sporto šakos specialistų pritraukimu, tuo tarpu sporto vadybai, teisiniam ar finansiniam raštingumui neskiriant reikiamo dėmesio. Tik sportinio rezultato sekimas be teisėkūros adaptavimo, strateginių sprendimų tobulinimo, naujų siekių modeliavimo neįgyvendins pažangos plano rodiklių ilgalaičiu laikotarpiu.

1.3. Esama aukšto meistriskumo sportininkų pamainos identifikavimo, talentų pritraukimo sistema lemia, kad turime 2,5–3 kartus mažesnę nei kitose šalyse sportininkų skaičių.

Nepakankama aukšto meistriskumo sportininkų pamainos identifikavimo ir rengimo sistema.

Lietuvos sporto gimnazijos įsteigtos Vilniuje (2020 m. – 198 mokiniai), Šiauliuose (2020 m. – 206 mokiniai) ir Panevėžyje (2020 m. – 226 mokiniai), tačiau pasinaudoti galimybe sportuoti ir mokytis sporto gimnazijose gali visos Lietuvos sportininkai, nepriklausomai nuo teritorinių skirtumų.

Sporto gimnazijose ugdomų sportininkų skaičius yra 2,5–3 kartus mažesnis (santykinai pagal šalių gyventojų skaičių) nei kitose Europos ir Skandinavijos šalyse (išlaikant tą pačią proporciją Lietuvoje sporto gimnazijose, sporto grupių ir sporto klasių principu galėtų būti rengiama iki 1 500 sportininkų)⁴.

Veikiančių gimnazijų kasmetinių ataskaitų duomenimis, neigiamos kokybinės įtakos turi vangiai vykdoma tikslinė sportininkų atranka į sporto gimnazijas regionuose, kuriuose yra maža prieiga rinktis sporto šakas, nes nėra jaunų talentų identifikavimo ir skatinimo programos, nesukurta motyvacinė trenerio skatinimo bazė. Treneriai, atiduodami savo auklėtinius į gimnazijas, kartu su sportininku praranda savo atlygį ir yra priversti papildomai dirbti siekdami papildyti savo treniruojamų sportininkų ratą naujais atletais.

Nevykdoma ir sporto gimnazijose ugdomų sportininkų nuolatinė sportinio meistriskumo augimo stebėseną (remiantis mokslinė prieiga), nėra sportininkų perkvalifikavimo į kitas sporto šakas. Bendradarbiavimo sutartį su medicinos ir mokslo laboratorija sudariusi tik viena gimnazija. Skiriamas finansavimas neužtikrina galimybės sportuoti pasitelkiant kokybišką sporto inventorių. Neatlikta studija, ar sporto klasės diegimas ir išlaikymas mokyklose galėtų būti alternatyva naujoms gimnazijoms kurti mažiau apgyvendintuose regionuose, nėra atliekamas veiklos auditas pačiose gimnazijose, keliami uždaviniai ar siekiai yra trumpalaikiai (metams).

Nepakankamas sporto mokymo įstaigų sportininkų aprūpinimas sporto inventoriu ir įranga bei sportinio ugdymo treniruočių stovyklose ir varžybose finansavimas. Apie 85–90 savivaldybių valstybės biudžeto lėšų (pagal 2017 m. Statistikos metraštį), skirtų savivaldybių sporto mokymo įstaigoms, skiriamos sporto mokymo įstaigoms administruoti, išlaikyti, trenerių atlyginimui mokėti ir tik 10–15 procentų atitenka sportiniam ugdymui. Nepakanka lėšų pagrindinei veiklai – sportiniam ugdymui organizuoti, užtikrinant tam tikrą treniruočių dienų skaičių stovyklose ir varžybose, kaip tai nurodo Sportinio ugdymo organizavimo rekomendacijos, suderintos su Lietuvos sporto mokslo ekspertų taryba.

Nepakankamas olimpinės pamainos (jaunimo amžiaus grupės ir studentų) sportininkų rengimo aprūpinimas priemonėmis, valstybės stipendijas gaunančių jaunimo amžiaus sportininkų skaičius yra per mažas (pasaulio ir Europos čempionatų 1, 2 vietų laimėtojai) stabdo programos įgyvendinimą lygiaverčiai kaip ir nenuoseklus sportinio ugdymo turinys, pvz., apribotas finansų dėl mažo varžybų skaičiaus, lėtina meistriskumo augimą, sportininko fizinį, techninį ir psichologinį tobulėjimą, o kartu ir trenerio bei sportininko atitinkamus profesinius gebėjimus ir motyvaciją. 2021 m. Valstybės kontrolės išankstinės išvados duomenimis, nesiimant priemonių ugdyti perspektyvią sportininkų pamainą, gali būti neužtikrintas sportininkų, galinčių atstovauti aukšto meistriskumo sporto varžybose, skaičiaus didėjimas ir aukšto meistriskumo programos tęstinumas ar rezultato proveržis. Įvertinus devynių atsirinktų federacijų 2020 m. aukšto meistriskumo sporto programas, nustatyta, kad tik trys federacijos numatė rengti perspektyvių sportininkų pamainą, tačiau konkrečių priemonių nenumatė⁵.

1.4. Nėra įgyvendinamų priemonių, leidžiančių sportininkams kuo ilgiau tęsti karjerą ir integruotis į darbo rinką.

Aukšto meistriskumo sportininko karjera vidutiniškai trunka nuo 10 iki 25 ar daugiau metų, todėl neįgyvendinama dvikryptė sportininko karjeros

programa arba ilgalaikės motyvacinės sistemos stoka paskatina dalį sportininkų baigti karjerą anksčiau, nei reikėtų. Problema aktuali visoms sporto šakoms visoje Lietuvoje. Neretai, baigęs sėkmingą sportininko karjerą, vidutiniškai 35-erių metų sportininkas (20 metų skyręs sportui ir atstovaudamas Lietuvai tarptautinėse varžybose) neturi išsilavinimo ir specialybės, kartais jau sukūręs šeimą, augina vaikus ir yra paliekamas tolimesnei savarankiškai integracijai į darbo rinką. Šiuo metu galimybės derinti studijas ir treniruotes sunkiai įgyvendinamos, lyginant su kitomis pasaulio valstybėmis, su kuriomis tenka varžytis dėl medalių. JAV aukšto meistriskumo sportininkams apmokamos bendrabučio išlaidos, skiriama stipendija ir lanksti studijų ir socialinių garantijų bei aprūpinimo programa. Lietuvoje aukšto meistriskumo sportininkui, studentui, dalį dienos skiriančiam mokymuisi, o kitą – dviem treniruotėms, nepakanka laiko per parą dirbti, kad užsitikrintų minimalų finansinį pagrindą – sumokėtų už studijas, bendrabutį, paslaugas, gautų socialines garantijas ar paskolą. Sporto ir mokslo derinimas, aukštųjų mokyklų dėmesys sportui ir fiziniam aktyvumui, atstovavimas universitetui nėra pakankamai vertinamas, todėl turi neigiamą įtaką siekiant ir sporto karjeros ir studijų, būtinybei esant pasirinkti vieną iš dviejų. Neįteisinti sutartiniai ar darbo santykiai nacionalinėse sporto federacijose nesuteikia sportininkui darbo stažo, o patyrus traumą, nelieka galimybės gauti netekto darbingumo išmokų, baigti mokamas studijas ir gauti išsilavinimą. Studentų aukšto meistriskumo finansavimo modelis, turintis visas analogiškas atstovavimo Lietuvai galimybes (pasaulio Europos čempionatuose, Universiadoje), neišgrynintas, veiklos pasyvios. Nėra aukšto meistriskumo sportininkų minimalios kvalifikacijos pripažinimo (suteikimo), baigus ilgalaikę sportininko karjerą.

2. Trūksta sportininkams rengti reikalingų kvalifikuotų sporto specialistų.

2.1. Šiuolaikinių aukšto meistriskumo sporto tendencijų neatliepanti trenerių rengimo, motyvacijos ir kvalifikacijų kėlimo sistema, jų profesinio tobulinimo trūkumas.

Lietuva yra viena labiausiai atsiliekančių šalių Europos Sąjungoje pagal dirbančiuosius sporto srityje. Kaip rodo 2020 metų „Eurostat“⁶ duomenys, Lietuvoje sporto srityje dirba tik 0,4 proc. visų dirbančiųjų (2015 metais dirbo 0,5 proc.) ir mažiau su sportininkais dirba tik Rumunijoje – 0,2 proc. Palyginimui Švedijos rodikliai siekia 1,6 proc., Suomijos – 1,4 proc., bendras Europos Sąjungoje išvestas vidurkis – 0,7 proc.

Didėjant sporto rinkai, auga įvairaus sporto profilio ir išsilavinimo specialistų paklausa, tačiau rengiamų specialistų skaičius kasmet mažėja: per 2017–2018 m. parengta 141, per 2018–2019 m. parengta 122, per 2019–2020 m. parengta 115 sporto kryptų grupės absolventų. Profesinis sporto specialistų rengimas tampa būtinybe⁷ užsibrėžiant siekį didinti gyventojų fizinį aktyvumą. Lėtai adaptuojami trenerių rengimo metodai, lyginant su kintančiais ir augančiais šiuolaikinio aukšto meistriskumo sporto reikalavimais, nelanksti sporto specialistų kompetencijų kėlimo sistema, stebimas keletas sporto šakų teigiamas dominavimas, kurios užsitikrinusios finansavimą nuolatiniiais sportiniais rezultatais, seka pokyčius profesionaliame sporte, diegia trenerių rengimo tobulinimo ir treniravimo naujoves, kelia jų kvalifikaciją savarankiškai ieškodamos sprendimų. Pririšus sportininko pasiekimą (sportinį rezultatą) prie trenerio atlyginimo, pastebimas atvirkščias rezultatas – ryški sportinės formos forsavimo problema ir neigiama įtaka sportininko sveikatai. Priemonių, kaip sporto srities specialistus, ypač jaunesnio amžiaus, pritraukti į mažesnius miestus ir regionus vis dar trūksta.

Teigiami dopingo vartojimo atvejai parodo, kad tiek treneriai, tiek sportininkai vis dar ieško, kaip neteisėtu būdu greitai pasiekti rezultatą. 2020 m. vis dar fiksuoti dopingo vartojimo pažeidimai – 22 sprendimai (10 bylų – draudžiamos medžiagos ir / ar metodo vartojimo, 12 bylų susijusios su kitais pažeidimais) 2020 m. priimti 6 sprendimai, susiję su sportininko pagalbinio personalu, 15 – su sportininkais⁸.

2.2. Mokslininkų paslaugomis naudojasi vos ketvirtadalis rengiamų sporto šakų sportininkų ir trenerių.

Trūksta užsakomųjų tyrimų ir jų rezultatų taikymo traumų prevencijai, nėra taikomos mokslinės diagnostikos priemonės, paslaugos nėra mobilios. Vis dar nevertinamas mokslo potencialas nesukuria darbo vietų rinkoje tokiems specialistams kaip biochemikai, biomechanikai, technikai ir kt.

Mokslininkų paslaugomis naudojasi vos ketvirtadalis rengiamų sporto šakų sportininkų ir trenerių, nes pagrindinės laboratorijos yra universitetuose Vilniuje (nuo 1993 m. tiriami 15 sporto šakų atstovai iš finansuojamų 65, aptarnauja 2,5 etato mokslininkų) ir Kaune (nuo 1992 m. laboratorija aptarnauja 8 federacijas ir 7 kt. sporto organizacijas, dirba su federacijomis 15 mokslininkų, iš viso dirbančių – 36). Mažai išreikštas aukšto meistriškumo sportininkus rengiančių institucijų poreikis moksliniam pasirengimo procesui valdyti ir aptarnauti nesukuria stiprios sporto mokslo platformos, kuri būtina jau nuo pirmųjų sportininko žingsnių (sporto šakos pasirinkimo) ir vėliau – sportinės formos gerinimo procese. Mokslo asistavimas visiškai eliminuotas ir neįgalųjų sporte.

2.3. Sporto medicinos specialistų ir paslaugų apimčių ir mobilumo trūkumas.

Po sporto sistemos reformos visos lėšos sportininkams rengti skiriamos tiesiogiai federacijoms – jos pačios perka medicinos, masažuotojų, kineziterapeutų ir kt. paslaugas, tačiau dalis paslaugų tapo neprieinamos dėl mažo sporto medicinos paslaugų paketo. Šiuo metu Lietuvoje medicinos ir sporto medicinos paslaugas teikia medikai tik 5 miestuose: Vilniuje, Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose ir Klaipėdoje, tai apsunkina šių paslaugų prieinamumą kitų savivaldybių sportuojantiems vaikams ir jaunimui. Penkiuose sporto medicinos centruose dirba 23 sporto medicinos gydytojai, besidalijantys 17,5 etato (Vilniuje 7, Kaune 9, Klaipėdoje 2, Šiauliuose 2, Panevėžyje 3); kitų specialybių gydytojų – 34, besidalijantys 15,5 etato; masažuotojai, kineziterapeutai ir laboratorijų darbuotojai – 32 (besidalijantys 21,75 etato) ir 33 bendrosios praktikos slaugytojos, besidalijančios 28,5 etato. Sporto medicinos paslaugų mobilumo ir paslaugų spektro užtikrinimo federacijoms trūksta tiek Lietuvos ribose, tiek jis neužtikrinamas ir užsienio stovyklų ar renginių metu. Būtinybė gauti tokio pobūdžio centralizuotas sporto medicinos paslaugas ypač aktuali federacijoms, turinčioms mažesnių sportininkų skaičių dėl elementarių ekonominių naudų paskaičiavimo rodiklių perkant paslaugą, o ne samdant atskirus specialistus. Trūksta sportininkų sveikatos sekimo, prevencinių priemonių bei naujų technologinių sprendimų ar inovacijų išnaudojimo, dirbant ar suteikiant paslaugas nuotoliniu būdu.

3. Sporto bazių ir treniruočių kompleksų stoka ir neatitiktis fizinio aktyvumo ir aukšto meistriškumo sporto poreikiams.

3.1. Sporto objektų statybos nėra pagrįstos regioniniu, demografiniu ir sporto šakų poreikių paskaičiavimu, nesiremia sisteminiu esamų objektų skaičiaus ir būklės vertinimu.

Sportas svarbus Lietuvos ekonomikai ir dėl naujų diegiamų darbo vietų, dėl vidutiniškai sukuriama 3,5 proc. metinio BVP. Sporto politika yra formuojama siekiant spręsti ir aukšto meistriškumo, ir fizinio aktyvumo sporto uždavinius, siekti bendrų sporto tikslų, todėl būtinas sporto paslaugų spektro tolygumas ir prieinamumas. Sporto objektų statybos nėra sistemiškai pagrįstos regioniniu ar demografiniu paskaičiavimu, nėra įvertintas potencialių sportuojančiųjų skaičius statybų planavimo procese, neaiškus sporto objektų skaičius ir būklė. Nėra sporto infrastruktūros ateities plėtros vizijos, sporto objektų registro, todėl infrastruktūra statoma vertinant atskirų objektų statytojų iniciatyvumą⁹.

3.2. Tarptautinius standartus atitinkančių sporto bazių, reikalingų aukšto meistriško sportininkams ir sporto renginiams rengti, trūkumas.

2011–2020 m. sporto plėtros strategijoje planuotas 40 sporto infrastruktūros objektų skaičius, tenkantis 10 tūkst. gyventojų, nebuvo pasiektas – 20 (2019). Planuojant ir projektuojant naujus sporto infrastruktūros objektus retai keliamas tikslas pritaikyti sporto bazes aukščiausio lygio tarptautiniams renginiams, nėra pasitelkiami sporto šakos specialistai ar tarptautiniai ekspertai, todėl pastatytos bazės netenkina tarptautinių standartų, o tai riboja ir sportininkų meistriško kėlimą. Vienos masiškiausių sporto šakų Lietuvoje – futbolas, lengvoji atletika, plaukimas – iki šiol neturi aukščiausio lygmens šių sporto šakų standartus atitinkančių bazių. Iš 60-ies 2021–2022 m. valstybės vystytų ir numatytų vystyti sporto objektų tik du iš jų (S. Dariaus ir S. Girėno stadionas Kaune ir Panevėžio m. baseinas) yra aukščiausio lygio tarptautinio lygio sporto infrastruktūros objektai. Kita vertus, esami tarptautinius standartus atitinkantys sporto statiniai nėra išnaudojami prisitraukiant didelės reikšmės tarptautinius sporto renginius Lietuvoje, tokiu būdu nėra sudaromos galimybės įvairioms sporto šakoms dalyvauti pasaulinio lygio renginiuose Lietuvoje minimaliais finansiniais kaštais, lyginant su išvykomis į užsienį. Kasmet federacijos galėtų surengti nuo 2 iki 15 pasaulio ir Europos čempionatų Lietuvoje, su grįžtamąja ekonomine nauda pačiai valstybei.

Valstybės ir savivaldybių lėšomis pastatyti objektai nėra racionaliai panaudojami didžiuosiuose miestuose, sporto bazių trūkumas lemia ribotą sporto infrastruktūros objektų prieinamumą aukšto meistriško sportininkams reikalingu metu. Bendruomenės galimybes sportuoti riboja tam tikrų sporto aikštynų ar lauko kompleksų aptvėrimai, darbo valandų ir poilsio dienų režimai. Kadangi vis dar trūksta ir aktyvaus laisvalaikio erdvių – esamos sporto bazės perpildytos, paslaugų kokybė nėra tinkama, todėl aukšto meistriško komandos renkasi paslaugas užsienio valstybėse, kur yra daugiau sportininkui reikalingo lankstumo, prieinamumo ir pasiūlos. Vertinant nacionalinių sporto šakų federacijų aukšto meistriško programas, pastebima tendencija, kad nacionalinių sporto šakų federacijų sportininkai, kuriems reikalingos specializuoto pasirengimo sporto bazės, vidutiniškai iš 12 mėnesių 4–5 mėnesius treniruojasi užsienyje.

3.3. Nepakankama ir ne visiems prieinama vystoma fizinio aktyvumo infrastruktūra, įskaitant ir viešas laisvalaikio erdves (parkus, dviračių takus ir kitų aktyvios veiklos vietas), neišnaudotos jų teikiamos galimybės, ne visa infrastruktūra adaptuota asmenims su negalia.

Nevykdomas anksčiau pastatytų sporto infrastruktūros objektų prieinamumo asmenims su negalia gerinimas.

2019 m. iš viso šalyje buvo apie 6 tūkst. sporto objektų. Išankstinio tyrimo rezultatai rodo, kad Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai reikia atlikti tyrimus ir analizes dėl šių objektų poreikio pagal sporto šakas, regionus ar galimybes organizuoti tarptautinius renginius, valstybės mastu nustatyti infrastruktūros vystymo kryptis. Fiziniam aktyvumui aktuali infrastruktūra (mokyklų aikštynai, parkai, dviračių takai ir kitos aktyvios veiklos vietos) kuriama lėtai (per 10 pastarųjų metų valstybės lėšomis atnaujinti tik 68 mokyklų aikštynai), ne visa sporto infrastruktūra adaptuota neįgaliesiems bei vyresnio amžiaus žmonėms, nekoordinuojant žingsnių tarp skirtingų į šią sritį investuojančių institucijų, o esama tokio tipo infrastruktūra dažnai lieka nepanaudota dėl mokyklų aikštynų neprieinamumo, silpnos klubinės kultūros bei vietos bendruomenių pasyvumo ir neįsitraukimo.

4. Lietuva atsilieka nuo ES šalių vidurkio pagal sportuojančiųjų ir besimankštinančiųjų skaičių.

Lietuvos gyventojai nėra pakankamai fiziškai aktyvūs – 2018 metais daugiau nei pusė Lietuvos gyventojų (51 proc.) nesportavo ir nesimankštino, tuo mūsų šalis 5 procentiniais punktais atsiliko nuo ES šalių vidurkio (*Specialaus sporto ir fizinio aktyvumo Eurobarometro tyrimas, 2018*) (toliau –

Eurobarometro tyrimas). Reguliariai sportavo ir mankštinosi tik 11 proc. šalies gyventojų, tačiau tokia pati dalis jų per dieną sėdėdami praleisdavo 8 ir daugiau valandų. Remiantis Valstybinio audito ataskaitoje („Ar užtikrinamas vaikų sveikatos stiprinimas“¹⁰, 2019) (toliau – Valstybinio audito ataskaita) pateiktais skaičiavimais, Lietuvos gyventojų fizinis neaktyvumas valstybei vidutiniškai kainuoja apie 300 mln. Eur. Ryškūs lyčių skirtumai (merginų – 47 proc., vaikų – 22 proc.) niekada nesportuojančiųjų arba sportuojančiųjų tik retkarčiais jauniausioje – 15–24 m. amžiaus respondentų grupėje rodo nepakankamo moterų įsitraukimo ir dalyvavimo fizinio aktyvumo veiklose situaciją bei neigiamas moterų dalyvavimo šiose veiklose tendencijas, o tai savo ruožtu potencialiai lemia riziką dėl nepakankamo motyvacijos aktyviam gyvenimo būdai formavimo bei ugdymo jų šeimose ateityje. Didelis procentas (71 proc.) niekada nesportuojančių arba tai darančių tik retkarčiais abiejų lyčių Lietuvos vyresnių nei 55 m. amžiaus gyventojų atspindi sisteminius nepakankamo šios amžiaus grupės žmonių į(si)traukimo į fizinio aktyvumo paslaugų sektorių trūkumus. Mažai skatinamas gyventojų dalyvavimas į savanoriškas sporto ir fizinio aktyvumo veiklas – tuo užsiima tik 3 proc. šalies žmonių (*Eurobarometro tyrimas*).

4.1. Neišnaudotos visų amžiaus grupių sveikatinimo fizinio aktyvumo priemonėmis galimybės, stokojama tarpinstitucinio bendradarbiavimo įvairiuose sektoriuose.

Mažai ir netolygiai išnaudojamos visų amžiaus grupių gyventojų sveikatinimo fizinio aktyvumo priemonėmis galimybės, neformuojamas sveikos gyvensenos įprotis dalyvauti šeimos fizinio aktyvumo veiklose. Trūksta fizinio aktyvumo sporto srityje veiklų tolygumo skirtinguose Lietuvos regionuose, ypač nuo didžiųjų šalies centrų nutolusiose savivaldybėse. Liga arba negalia yra trečioji Lietuvos gyventojų nurodyta priežastis, dėl kurios jie nesportuoja ir nesimankština, tai rodo žmonėms su negalia pritaikytų sportavimo sąlygų bei sporto ir fizinio aktyvumo paslaugų stygių. Nors didžioji Lietuvos gyventojų dalis geba savarankiškai sportuoti ir mankštintis namuose, tačiau ši situacija išryškina ir nepakankamą paslaugų pasiūlą bei sporto ir laisvalaikio infrastruktūros prieinamumo gyventojams trūkumą. Net 40 proc. šalies gyventojų pasigenda aktyvesnio savivaldybės vadovų indėlio plėtojant fizinio aktyvumo veiklas jų gyvenamojoje vietovėje, o ketvirtis nurodo negaunantys jų poreikius atliepiančių fizinio aktyvumo paslaugų iš vietovėje veikiančių sporto klubų bei kitų sporto ir fizinio aktyvumo paslaugų teikėjų (*Eurobarometro tyrimas*). Stebimas skirtingų sektorių fragmentiškumas įgyvendinant fizinį aktyvumą ir sveiką gyvenseną skatinančias priemones, trūksta bendro šias tarpinstitucines veiklas koordinuojančio mechanizmo. Teritoriniu principu mažai išplėtotą sporto medicinos paslaugų sistema ir nesukurtas apmokėjimo už sporto medicinos gydytojo teikiamas profilaktines sveikatos patikrinimo paslaugas įvairaus amžiaus gyventojams, dalyvaujantiems fizinio aktyvumo veiklose, mechanizmas, tai kelia riziką intensyviu fiziniu aktyvumu užsiimantiems žmonėms patirti žalą sveikatai. Esama sporto ekonominių rodiklių rinkimo ir analizės sistema neužtikrina visaverčio sporto sektoriaus ekonominės reikšmės pagrindimo ir apskunkina sportu sukuriamos pridėtinės vertės kitiems sektoriams įvertinimą.

4.2. Nepakankamas dėmesys ir sąlygos mokinių fiziniui aktyvumui ugdymo įstaigose.

Neatnaujintas fizinio ugdymo pamokų turinys, nepakankamai užtikrinamas tarpdalykinis fizinio aktyvumo integravimas įgyvendinant formalųjį ugdymą, mokiniams tenkantis didelis akademinis krūvis mažai motyvuoja mokinius dalyvauti fizinio ugdymo pamokose bei kitose judėjimą skatinančiose veiklose jų ugdymo įstaigose. Mokyklose fiziniui aktyvumui teikiama per mažai dėmesio, fizinė aplinka retai atitinka mokinių judėjimo poreikius, patiriamas sportuoti skirtų erdvių (ypač uždarytų) bei sporto inventoriaus ir kokybiškų su fiziniu ugdymu susijusių higienos sąlygų (persirengimo kambarių, dušų) stygius

mokyklose, apsunkinantis kokybišką fizinio ugdymo turinio ir šio dalyko apimčių įgyvendinimą. 10,3 proc. ugdymo įstaigų neturi savo sporto salės, 28,6 proc. įstaigų fizinis ugdymas vykdomas bendroje sporto ir aktų salėje, kuri tik iš dalies tinka fiziniam ugdymui, o 19,4 proc. bendrojo ugdymo ir 25 proc. ikimokyklinio ugdymo įstaigų vaikai neaprupinami reikiamomis priemonėmis (*Valstybinio audito ataskaita*). Saugumo sumetimais fiziškai aktyvi veikla kitose nei sportuoti skirtose mokyklų erdvėse dažnai apsiriboja tik fizinio ugdymo pamokomis, mokiniai retai skatinami atlikti fiziškai aktyvias intervencijas (pertraukėles) pamokų metu. Tik pusė Lietuvos ugdymo įstaigų stebi ir užtikrina, kad vaikai kasdieniam fiziniam aktyvumui skirtų ne mažiau kaip 60 min., tokia pati dalis šalies ikimokyklinio ugdymo įstaigų neturi fizinio ugdymo specialisto. Vis dar mažai šalies ugdymo įstaigų pasiryžusios skatinti mokinių fizinį aktyvumą pagal europinį modelį, tik 10 proc. Lietuvos mokyklų atitinka aktyvios mokyklos kriterijus. Trūksta mokslinio bendradarbiavimo vertinant mokinių fizinio pajėgumo rodiklius, bendradarbiavimo tarp mokykloje dirbančio visuomenės sveikatos specialisto, fizinio ugdymo mokytojo ir tėvų teikiant mokiniams konsultacijas dėl fizinių ypatybių įvertinimo ir jų tobulinimo, tobulintina grįžtamojo ryšio technologinė sistema. Silpni gyventojų fizinės saviugdės skatinimo mechanizmai, trūksta fizinio raštingumo iniciatyvų atliepiančių įvairaus amžiaus bei skirtingų socialinių grupių poreikius. Bendrojo ugdymo mokyklose nepakanka specialaus, mokiniams su negalia pritaikyto sportinio inventoriaus, mokyklos sporto infrastruktūra ne visa apimtimi tenkina šių mokinių judėjimo poreikius bei sunkina bendrųjų fizinio ugdymo gebėjimų ugdymą; fizinio ugdymo mokytojams trūksta specialiųjų žinių darbui su negalią turinčiais mokiniais. Mažai skatinamas mokinių aktyvus keliavimas (pėsčiomis, dviračiais, paspirtukais ir pan.) į mokyklą ir iš jos. Trūksta aktyvesnio bendradarbiavimo su mokinių šeimos nariais ir jų įsitraukimo į bendras fizinį aktyvumą skatinančias veiklas mokyklose – tik 10 proc. vyresnių klasių mokinių tėvų įsitraukia į bendras sveikatinimo veiklas mokyklose (*Valstybinio audito ataskaita*). Nepakankamas didžiosios Lietuvos mokinių dalies fizinis aktyvumas prisideda ir prie prastesnės mokinių gyvenimo kokybės, didėjančio fizinio ir psichinio nuovargio, pasireiškiančio bloga nuotaika, nerimu, miego sutrikimais, bei turi neigiamą įtaką jų mokymosi pasiekimams.

4.3. Nepakankamai išnaudojamos vaikų ir jaunimo neformaliojo sportinio ugdymo galimybės.

Maža dalis Lietuvos mokyklinio amžiaus vaikų yra pakankamai fiziškai aktyvūs laisvalaikiu: Higienos instituto¹¹ 2020 metų duomenys rodo, kad Pasaulio sveikatos organizacijos rekomenduojamą kasdienio judėjimo lygį po pamokų pasiekia tik mažiau nei 14 proc. mokyklinio amžiaus vaikų. Didelės sportavimo paslaugų kainos neužtikrina visų socialinių grupių, ypač vaikų iš nepasiturinčių, socialinę atskirtį patiriančių šeimų, bei didesnio vaikų ir jaunimo su negalia įsitraukimo į fizinio aktyvumo priemones. Karantino laikotarpis dar labiau pablogino situaciją: Vilniaus universiteto mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai („Nuotolinis vaikų ugdymas pandemijos dėl COVID-19 metu: grėsmės bei galimybės ekosisteminio požiūriu“, <https://www.fsf.vu.lt/naujienos/fakulteto-ivykiai/4064-rekomendacijos-nuotoliniam-vaiku-ugdymui-pandemijos-metu#vaiku-sveikata-pandemijos-metu>) parodė, kad karantino metu žymiai pailgėjo ne tik naudojimas įvairiais informacinių technologijų prietaisais mokymosi tikslais, bet ir laisvalaikio bei pramogoms skiriamas laikas prie ekranų. Daugiau nei trečdalis vaikų emocinė būseną ar elgesys pirmojo karantino (2020 m. pavasarį) metu pablogėjo, jie daugiau laiko leido prie ekranų, buvo mažiau fiziškai aktyvūs, mažiau buvo lauke, neturėjo nuoseklios dienvakės ir miego režimo, o jų tėvai jautė didesnę įtampą. Labiau pablogėjo emocinė būseną ar elgesys ir tų vaikų, kurie iki karantino turėjo emocinių ar elgesio problemų. Nustatyta, kad, ilgėjant bendram ekranų laikui, daugėja vaikų somatinių simptomų (galvos, pilvo, akių ir kitokių skausmų, nuovargio) bei mažėja miego trukmė ir bendra miego kokybė, mažesnis jų fizinis aktyvumas. Remiantis vaikų ir tėvų apklausa, padaugėjo vaikų galvos skausmų, regėjimo sutrikimų ir nutukimo, šie sutrikimai siejosi su ilgesniu prie ekranų praleidžiamu laiku, mažesniu fiziniu aktyvumu, prastesne emocine savijauta. Taip pat nustatytas

vaikų nutukimo padidėjimas, kuris siejasi su dažniau patiriamais emociniais, elgesio ir mokymosi sunkumais, todėl viena pagrindinių mokslininkų pateiktųjų rekomendacijų yra tinkamas laiko ir dėmesio skyrimas fiziniam aktyvumui, fiziniams pratimams bei buvimui lauke dienos šviesoje. Vis dar nepakankamai išnaudojamos sporto kaip prevencinės priemonės taikymo galimybės vaikų ir jaunimo neformaliojo ugdymo metu, didelės sportavimo paslaugų kainos neužtikrina visų socialinių grupių, ypač vaikų iš nepasiturinčių, socialinę atskirtį patiriančių šeimų bei didesnio vaikų ir jaunimo su negalia įsitraukimo į fizinio aktyvumo ir kitas veiklas neformaliojo švietimo veiklas. Neprasmingai leidžiamas laisvalaikio laikas, organizuotomis veiklomis neugdomi socialiniai įgūdžiai sudaro prielaidas jaunuoliams ieškoti kitų, dažnai nusikalstamo pobūdžio užsiėmimų: 2018 metais nepilnamečiai sudarė 3,3 proc. visų nuteistųjų Lietuvoje (<https://osp.stat.gov.lt/lietuvos-statistikos-metrastis/lsm-2019/gyventojai-ir-socialine-statistika/nusikalstamumas-ir-baudziamoji-teisena>); 2020 metų Higienos instituto tyrimo rezultatai parodė, kad per paskutinius metus net 22 proc. mokyklinio amžiaus vaikų vartojo alkoholinius gėrimus, 20 proc. rūkė elektronines cigaretes ar naudojo panašius elektroninius įtaisus, 13 proc. rūkė tabaką, 3,2 proc. vartojo kanapes, o 1,8 proc. – kitus narkotikus.

4.4. Sisteminio valdymo žmogiškųjų išteklių fizinio aktyvumo ir pradinio lygmens sporto (angl. *grassroots sport*) srityje trūkumas.

Esama fizinio aktyvumo instruktoriaus kvalifikacijos įgijimo sistema riboja sporto paslaugų sektoriuje dirbančių asmenų skaičiaus augimą, o nesukurta sporto sektoriaus specialistų kvalifikacijos tobulinimo įvairiuose kvalifikaciniuose lygmenyse sistema apsunkina naujų, inovatyvių, mokslu pagrįstų fizinio aktyvumo skatinimo ir sveikatos stiprinimo būdų įgyvendinimą. Veikianti šios srities specialistų rengimo sistema nesuderinta su pažangiu Europos fizinio aktyvumo ir sveikatingumo sektoriaus specialistų rengimo modeliu ir ne iki galo atliepia šios srities paslaugas gaunančių tikslinių gyventojų grupių poreikius, o esama sporto specialistų kvalifikacijos tobulinimo bei finansavimo tvarka neskatina sisteminio masinio vaikų įtraukimo į atitinkamos sporto šakos pradinio lygmens sporto pratybas per nevyriausybinės sporto šakų organizacijas. Aukšti kvalifikaciniai reikalavimai asmenims, atliekantiems atitinkamų specialiųjų gebėjimų nereikalaujančias užduotis, neskatina sporto ir sveikatingumo darbuotojų nuoseklios rengimo sistemos taikant pameistrystės principą. Ilgai trunkančios neformaliojo fizinio aktyvumo specialistų rengimo programos aukštesiose mokyklose nepatrauklios dėl didelių finansinių kaštų, nėra šios srities specialistų profesinio rengimo programų pasiūlos, tai riboja jaunų ir motyvuotų specialistų įsiliejimo į sporto ir sveikatingumo paslaugų sektorių galimybes. Jaunų specialistų trūkumas ypač jaučiamas regionuose, kuriuose taip pat stebimas ir kvalifikuotų darbuotojų su neįgaliais asmenimis turinčių sporto specialistų stygius, lemiantis regioninius netolygumus bei neįgalių žmonių socialinės atskirties didėjimą. Nepatraukli įsidarbinimo rinka, sporto ir sveikatingumo specialistų kvalifikacijos tobulinimo sistemos nebuvimas lemia mažėjančią aukštesiose mokyklose parengtų specialistų skaičių: per 2017–2018 m. parengta 18, per 2018–2019 m. – 19, per 2019–2020 m. – 11 fizinio aktyvumo ir sveikos gyvensenos krypties grupės absolventų.

¹ ŠMSM informacija.

² <https://www.smm.lt/uploads/documents/Sportas/isakymai/2021-03-24-V-442.pdf>.

³ https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25289.

⁴ Tarptautinės konferencijos *Nachwuchsforderung* (Vokietija 2015 m.) medžiaga.

⁵ https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25289.

⁶ https://euroblogas.lt/2021/09/30/lietuva-atsilieka-pagal-darbuotojus-sporto-srity/?fbclid=IwAR0uZHMJy3zp5r1rQ5us1e9R3hEsAjj_zTx8gNC9gbbCHbOtH4okVBLpzsg.

⁷ ES tarybos išvados dėl trenerių vaidmens visuomenėje 2017-11-22 (14210/17).

⁸ <https://www.antidopingas.lt/antidopingo-taisykliu-pazeidimai/>.

⁹ ŠMSM žemėlapis.

¹⁰ Valstybės kontrolės ataskaita (2019) Ar užtikrinamas vaikų sveikatos vystymas.

¹¹ https://www.hi.lt/uploads/pdf/tyrimai/2020/2020_vaiku_gyvensenos_rodikliu_suvestine-ataskaita.pdf.